

УДК 346.34:347.7:342.5:340.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.41>

РЕЛОКАЦІЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Гудіма Т.С.,

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
заступник завідувача відділу,*

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»*

ORCID 0000-0003-1509-5180,

e-mail: gudima.t@ukr.net

Єршова Ю.О.,

здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії,

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»,*

ORCID 0009-0005-5096-4953,

e-mail: julika.yershova@gmail.com

Сошников А.О.,

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник,*

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»,*

ORCID 0000-0003-4998-9713,

e-mail: antonsoshnikov@gmail.com

Гудіма Т.С., Єршова Ю.О., Сошников А.О. Релокація бізнесу в умовах воєнного стану: нормативно-правові аспекти диференційованого регулювання.

У статті досліджено класифікацію різних видів релокацій (переміщення) суб'єктів господарювання, зокрема релокації, зумовленої наслідками повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, через призму нормопроєктування.

Українське законодавство вже тривалий час перебуває в умовах постійних змін. Останнім часом це зумовлено, зокрема, зобов'язаннями України в рамках європейської інтеграції щодо адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу. Відзначимо, що нормативно-правові акти мають бути адаптовані не лише за змістом до положень директив і регламентів ЄС, а й з урахуванням загальних підходів та принципів нормопроєктування, усталених для правової системи ЄС, але абсолютно нових для України.

Відзначено, що на національне законодавство суттєво вплинуло повномасштабне вторгнення російської федерації. Зазнало змін передусім законодавство, що регулює господарську діяльність.

Крім того, з'являються нові явища, які держава намагається нормативно врегулювати. Одним із таких нових явищ є релокація бізнесу, тобто переміщення підприємств із регіонів, що зазнають найбільших втрат унаслідок бойових дій (Херсонщина, Донеччина, Луганщина тощо), до більш безпечних областей (Львівщина, Закарпаття, Івано-Франківщина тощо). Із самого початку повномасштабного вторгнення держава напрацювала інструментарій підтримки релокації бізнесу, і нормативно-правові акти були зосереджені саме на цьому напрямі.

Відзначено, що наразі державна політика у сфері релокації бізнесу використовує універсальний підхід, тобто до різних підприємств застосовуються однакові правила та умови, зокрема щодо державної підтримки релокації бізнесу.

Хоча релокація бізнесу на практиці може набувати різних форм і може бути представлена різними видами, кожен із яких має свою специфіку та особливості. Слід визнати, що кожен конкретний випадок переміщення підприємства є унікальним.

Обґрунтовано, що державна політика, а відповідно і нормативно-правові акти, повинні враховувати цю специфіку та застосовувати диференційований підхід, тобто диференційоване правове регулювання.

Ключові слова: законодавче забезпечення, суб'єкти господарювання, державне регулювання, державна політика, право ЄС, стійкість бізнесу, нормопроєктування, нормотворення, релокація, диференційне регулювання, правова визначеність, державна підтримка.

Hudima T.S., Yershova Yu.O., Soshnykov A.O. Business relocation under martial law: regulatory and legal aspects of differentiated regulation.

The article examines the classification of various types of relocation (movement) of business entities, in particular relocation caused by the consequences of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, through the prism of design standards.

Ukrainian legislation has been undergoing constant change for a long time. Recently, this has been due, in particular, to Ukraine's obligations within the framework of European integration to adapt national legislation to European Union law. It should be noted that regulatory acts must be adapted not only in terms of content to the provisions of EU directives and regulations, but also taking into account the general approaches and principles of regulatory drafting established for the EU legal system, but completely new for Ukraine.

It has been noted that national legislation has been significantly affected by the full-scale invasion of the Russian Federation. First and foremost, legislation regulating economic activity has undergone changes.

In addition, new phenomena are emerging that the state is trying to regulate. One such new phenomenon is business relocation, i.e. the transfer of enterprises from regions suffering the greatest losses as a result of hostilities (Kherson, Donetsk, Luhansk, etc.) to safer areas (Lviv, Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, etc.). From the very beginning of the full-scale invasion, the state developed tools to support business relocation, and regulatory and legal acts were focused precisely on this area.

It has been noted that currently, state policy in the field of business relocation uses a universal approach, i.e., the same rules and conditions apply to different enterprises, in particular with regard to state support for business relocation.

Although business relocation can take different forms in practice and be represented by different types, each of which has its own specifics and characteristics. It should be recognised that each specific case of enterprise relocation is unique.

It is reasonable that state policy, and accordingly regulatory and legal acts, should take into account these specifics and apply a differentiated approach, i.e. differentiated legal regulation.

Key words: legislative support, business entities, state regulation, state policy, EU law, business sustainability, regulatory design, rulemaking, relocation, differential regulation, legal certainty, state support.

Постановка проблеми. Українське законодавство вже тривалий час перебуває в умовах постійних змін. Останнім часом це зумовлено, зокрема, зобов'язаннями України в рамках європейської інтеграції щодо адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу. Відзначимо, що нормативно-правові акти мають бути адаптовані не лише за змістом до положень директив і регламентів ЄС, а й з урахуванням загальних підходів та принципів нормопроєктування, усталених для правової системи ЄС, але абсолютно нових для України.

Також на національне законодавство суттєво вплинуло повномасштабне вторгнення російської федерації. Зазнає змін передусім законодавство, що регулює господарську діяльність: спрощується державне регулювання, запроваджуються інструменти підтримки бізнесу (податкові пільги, звільнення від сплати податків тощо), встановлюється мораторій на проведення перевірок, спрощується доступ до ринку публічних закупівель, послаблюються засоби державного нагляду і контролю.

Крім того, з'являються нові інститути та явища, які держава намагається нормативно врегулювати. Одним із таких нових явищ є релокація бізнесу, тобто переміщення підприємств із

регіонів, що зазнають найбільших втрат унаслідок бойових дій (Херсонщина, Донеччина, Луганщина, Миколаївщина тощо), до більш безпечних областей (Львівщина, Закарпаття, Івано-Франківщина, Волинь тощо). Із самого початку повномасштабного вторгнення держава напрацювала інструментарій підтримки релокації бізнесу, і нормативно-правові акти були зосереджені саме на цьому напрямі. Водночас чинне законодавство не містить визначення поняття «релокація суб'єктів господарювання» та не закріплює її видів. З цього можна зробити попередній висновок, що державна політика у сфері релокації бізнесу використовує універсальний підхід, тобто до різних підприємств застосовуються однакові правила та умови, зокрема щодо державної підтримки релокації бізнесу.

Релокація бізнесу на практиці може набувати різних форм і бути представлена різними видами, кожен із яких має свою специфіку та особливості. Слід визнати, що кожен конкретний випадок переміщення підприємства є унікальним. Саме тому державна політика, а відповідно і нормативно-правові акти, повинні враховувати цю специфіку та застосовувати диференційований підхід, тобто диференційоване правове регулювання. Це дозволить більш виважено й адресно надавати ту чи іншу державну підтримку.

Стан опрацювання. Після прийняття Закону України «Про правотворчу діяльність» значно зросла увага науковців до проблем нормопроєктування та принципів нормотворення як чинників, що безпосередньо впливають на конкретні суспільні відносини. У цьому контексті питання єдності та диференціації правового регулювання набули особливої актуальності в юридичній науці, адже вони формують підґрунтя для моделювання особливих правових режимів у кризових ситуаціях, зокрема в умовах воєнного стану. Так, у працях Л.В. Могілевського та Є.Ю. Подорожного обґрунтовано, що специфіка статусу окремих суб'єктів господарювання чи працівників може зумовлювати потребу в спеціальних нормах поряд із загальними, при цьому ключовим стає дотримання принципу правової визначеності [1; 2]. Подібним чином, С.І. Сіроха акцентує на необхідності балансу між уніфікованими підходами та адаптацією норм до особливостей конкретної категорії суб'єктів або посадових осіб [3].

Концептуальні основи правового регулювання та нормотворення досліджуються у працях М. Осипова та В.О. Журавля, які наголошують на ролі принципів у забезпеченні цілісності правової системи, особливо в умовах динамічних змін [4; 5]. Ці підходи безпосередньо корелюють із завданням формування гнучкого, але водночас правового режиму для релокованих підприємств. Водночас аналіз внутрішніх трудових регламентів демонструє, що диференціація є необхідною умовою ефективності регулювання у складних і ризикованих умовах праці [6].

Європейський досвід диференційованого регулювання відображено у працях В. De Witte, D. Hanf, E. Vos [7] та J. Hunt [8]. Дослідники доводять, що сучасна парадигма права ЄС не орієнтована на повну уніфікацію, а натомість визнає варіативність реалізації правових норм залежно від територіального та адміністративного контексту. Це дозволяє екстраполювати принципи асиметричної адаптації й до національного контексту, наприклад, для створення спеціальних умов функціонування релокованого бізнесу.

У контексті методологічного обґрунтування диференціації як загального підходу до правового регулювання заслуговує на увагу праця В. Кербера та О. Будзінські, які на прикладі конкурентного права доводять, що централізовані моделі не завжди є ефективними в умовах різних правових, економічних і регіональних контекстів [9]. Автори пропонують розрізняти кілька форм регуляторної конкуренції, демонструючи, що диференціація дозволяє досягти більшої адаптивності правового регулювання в глобалізованому середовищі. Такий підхід може бути релевантним і при аналізі українського досвіду правового реагування на кризові виклики, зокрема, релокацію бізнесу в умовах війни.

Проблематика правової диференціації на рівні методології та змісту регулювання також була предметом дослідження П. Ондржеєска, який аналізуючи правову систему Чеської Республіки після вступу до ЄС, звертає увагу на суперечність між надмірно деталізованим правовим регулюванням і необхідністю забезпечення єдності правопорядку. Автор обґрунтовує, що фрагментація законодавства, викликана спробами охопити всі можливі ситуації, фактично ускладнює правозастосування та підриває принцип правової визначеності, що особливо актуально в умовах кризових подій [10]. Такий підхід дозволяє екстраполювати висновки на ситуацію в Україні, де відсутність узгодженого правового регулювання релокації бізнесу також виявляє проблему фрагментарності та дефіциту системності.

Таким чином, наукова література підтверджує доцільність диференційованого підходу до правового регулювання у кризових умовах, включаючи розробку спеціальних режимів для суб'єктів, які зазнали впливу збройного конфлікту, з одночасним збереженням єдності правового простору.

Метою дослідження є обґрунтування підходів до нормативного регулювання релокації суб'єктів господарювання з урахуванням принципів нормопроектування та необхідності диференційованого регулювання залежно від виду релокації.

Виклад основного матеріалу. Як реакція на повномасштабне вторгнення російської федерації, Кабінет Міністрів України ухвалив низку урядових рішень, спрямованих на підтримку бізнесу, що зазнавав ураження через загрозу окупації або розташування в зоні активних бойових дій. Зокрема, ці рішення були покликані впорядкувати складний процес переміщення підприємств та сприяти відновленню їхньої діяльності на безпечних територіях. Так, наприкінці березня 2022 було прийнято: Постанову Кабінету Міністрів України «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» [11], якою на АТ «Укрпошта» покладено обов'язок безоплатного перевезення майна вітчизняних компаній; та Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення, у разі потреби, виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» [12]. Слід відзначити, що у зазначених актах прямо не вживається термін «релокація підприємств». Натомість у другому нормативному акті використано формулювання «переміщення виробничих потужностей суб'єктів господарювання», що по суті є синонімічним і відображає ту саму правову природу явища.

Надалі було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави» від 28 липня 2022 № 2468-IX [13], який фактично вперше ввів до законодавчого поля нову юридичну конструкцію «релокація підприємств».

Зазначені нормативно-правові акти розроблялися з метою оперативного реагування та впровадження термінових рішень. Водночас логічним наступним кроком мало стати розроблення нормативно-правових актів, орієнтованих на середньострокову перспективу. Йдеться як про стратегічні та програмні документи, так і про законодавчі акти, які мали б закріпити базовий понятійно-категорійний апарат, зокрема визначення терміна «релокація суб'єктів господарювання», його різновиди, механізми та процедури. Слід зазначити, що відповідних рішень так і не було ухвалено. Попри те, що це питання неодноразово порушувалося в юридичній літературі, жодного комплексного рішення на рівні законодавства наразі немає, що лише підкреслює актуальність проблеми [14].

Однією з найбільш комплексних науково обґрунтованих класифікацій релокації суб'єктів господарювання є класифікація за такими критеріями: (1) за впливом чинників на рішення про релокацію: добровільна; вимушена (під впливом економічно небезпечної події); (2) за просторовою ознакою: зовнішня (міжнародна, за межі держави); внутрішня (в межах держави): міжрегіональна або внутрішньорегіональна (місцева); (3) за тривалістю релокації: постійна; тимчасова; проєктна; (4) за масштабністю релокації: повна; часткова; змішана; (5) за функціональністю: переміщення виробничих потужностей; переміщення офісу компанії; переміщення кадрового потенціалу компанії; (6) за розміром суб'єкта господарювання: малий бізнес (у тому числі мікропідприємства); середній бізнес; великий бізнес; (7) за формою власності суб'єкта господарювання: державна; комунальна; приватна; (8) за джерелами фінансування релокації: за власні кошти підприємства; за кошти державного бюджету; за кошти місцевого бюджету; за донорські кошти; змішане фінансування; (9) за стратегічним значенням суб'єкта господарювання: стратегічний; не стратегічний; (10) за збереженням економічної діяльності після релокації: зі збереженням (продовженням) основного виду діяльності; зі зміною основного виду діяльності; з частковою зміною напрямів діяльності; (11) за галузевою належністю суб'єкта: сільське господарство; машинобудування; хімічна промисловість; легка промисловість тощо; (12) за характером переміщення: первинна; повторна [15].

У західних правових системах при регулюванні тих чи інших суспільних відносин активно застосовується підхід диференційованого регулювання (*differentiated regulation*), що базується на урахуванні особливостей суб'єктного складу, територіального чинника, рівня ризику, масштабу діяльності та інших релевантних характеристик. Йдеться про відхід від однотипних, «однакових для всіх» рішень і перехід до гнучкої, адаптивної правотворчості, здатної враховувати складність і динамічність сучасних соціально-економічних процесів.

Особливу увагу цьому підходу приділяють у Великій Британії, де серед ключових принципів сучасної регуляторної політики визначено *tailored regulation* («налаштоване/індивідуалізоване регулювання») та *agile regulation* («гнучке регулювання») [16]. Їх зміст полягає у тому, щоб створювати такі нормативні рамки, які не обтяжують надмірними приписами, а натомість дають змогу швидко адаптувати правові рішення до змінних обставин. Ці принципи знаходять застосування, зокрема, в умовах регуляторного реагування на кризи – економічні, екологічні, безпекові.

У правових системах ЄС регуляторний дизайн дедалі частіше базується на принципах пропорційності, контекстуальної релевантності та ризикоорієнтованості, зокрема у сферах фінансового регулювання, екологічного права та цифрового врядування. Застосовуються багаторівневі (tiered) або секторальні диференційовані норми, які прагнуть забезпечити правову визначеність та ефективність при змінному навантаженні на систему [17; 18; 19]. Наприклад, Digital Operational Resilience Act (DORA, Регламент (EU) 2022/2554) передбачає спрощені вимоги для малих і некритично важливих фінансових установ, що базуються на їхньому ризиковому профілі та забезпечують пропорційність регулювання [20]. Подібний підхід застосовується й у рамках Basel/CRR (Capital Requirements Regulation) [21], де для дрібних банків передбачені менш суворі норми відповідно до їх складності та масштабу діяльності [22]. У контексті України, особливо з огляду на релокацію підприємств під впливом повномасштабного вторгнення, застосування принципів диференційованого регулювання є не просто доцільним, а необхідним. Універсальні механізми не дозволяють ефективно врегулювати ситуації, коли підприємства мають різний масштаб, форму власності, ступінь критичності для економіки, джерела фінансування чи навіть соціальний контекст переміщення. Тому адаптація західного досвіду, зокрема впровадження критеріального підходу до класифікації релокацій і створення спеціального правового режиму для релокованих підприємств, відповідає як інституційній логіці, так і вимогам сучасної правової науки.

Системна класифікація форм релокації суб'єктів господарювання є важливим інструментом для законотворців та урядовців. Різні види релокації породжують різні виклики та потребують різних правових рішень. Класифікація допомагає виявити прогалини в нормативному полі й окреслити напрями для удосконалення регулювання.

Знання основних видів релокації підприємств дозволяє законодавцям розробити спеціалізовані правові норми, адаптовані до особливостей кожного з них. Наприклад, для повної релокації великого підприємства може знадобитися комплекс заходів: від державного фінансування перевезення габаритного обладнання до податкових канікул на новому місці. Натомість для часткової релокації бізнесу більш актуальними є положення про спрощене відкриття філії в іншому регіоні, більш гнучке регулювання трудових відносин (коли частина працівників залишилася, а частина переїхала) тощо. Якщо в законодавстві не передбачити диференційований підхід до різних ситуацій, існує ризик недостатньої підтримки тих суб'єктів, які її дійсно потребують, або, навпаки, надмірного надання пільг бізнесу, який не потребує такої підтримки.

Тому класифікація є підґрунтям для запровадження в нормативно-правових актах спеціальних категорій, наприклад «релоковане підприємство» з урахуванням диференціації за статусами (за розміром підприємства – мікро-, мале, середнє, велике; за масштабом релокації – повна, часткова, змішана тощо). Це дозволяє обліковувати підприємства за різними критеріями та більш прицільно надавати державну допомогу. Хоча наразі законодавство прямо не встановлює таких положень, фактично Уряд України через Міністерство економіки України вже орієнтується на критеріальний підхід: пріоритет надається стратегічним підприємствам, а спроможність суб'єкта господарювання самостійно здійснити релокацію своїх виробничих та інших потужностей впливала на черговість його переміщення [23]. Водночас доцільно нормативно закріпити згадані та інші критерії – це дозволить суб'єктам господарювання чітко орієнтуватися в правилах і підвищить прозорість державної політики у сфері релокації бізнесу.

Класифікація переміщення суб'єктів господарювання за територіальним напрямком дозволяє враховувати особливості різних регіонів та місцевостей. Так, західні та центральні області України стали прихистком для більшості релокованих підприємств [24], що створило там нові виклики: необхідність забезпечити електромережі додатковим навантаженням, надати земельні ділянки під нові виробництва, інтегрувати працівників у місцеві громади. Для цих регіонів потрібне відповідне нормативне забезпечення: приміром, запровадження програм розвитку індустріальних парків (щоб розмішувати релокований бізнес на підготовлених промислових майданчиках), на-

дання субвенцій місцевим бюджетам на розбудову інфраструктури для забезпечення діяльності релокованих підприємств, внесення змін до містобудівної документації тощо.

Натомість для прифронтових регіонів, з яких підприємства були релоковані, особливої актуальності набуває правове врегулювання питань консервації виробничих та інших потужностей, забезпечення збереження майнових прав підприємств, захисту залишеного обладнання й іншого майна від мародерства та інших деструктивних дій, а також страхування ризиків на випадок його пошкодження. Наприклад, доцільно внести зміни до Цивільного кодексу України та Кодексу України з процедур банкрутства щодо запровадження особливого режиму простою підприємства у зоні бойових дій (аби до нього не застосовувалися загальні санкції за невиконання зобов'язань під час релокації). З метою стимулювання територіальних громад, які приймають релокований бізнес, та заохочення їх до створення належних умов для розміщення і функціонування переміщених підприємств, важливим є запровадження державної підтримки таких громад. У зв'язку з цим варто внести відповідні зміни до Бюджетного кодексу України.

Класифікація видів релокації, зокрема за масштабом (повна чи часткова) та строком (тимчасова чи постійна), актуалізує також питання майбутнього працівників у ситуаціях переміщення бізнесу. У разі повної релокації підприємства працівники, як правило, або переміщуються разом із підприємством, або звільняються, або переводяться на дистанційну роботу. Якщо релокація часткова, виникає ситуація, коли один і той самий суб'єкт господарювання одночасно функціонує у двох регіонах, що призводить до існування трудових колективів із різними умовами праці. Кодекс законів про працю України наразі не містить спеціальних норм, які б враховували релокацію підприємства під впливом економічно небезпечної події. Відтак застосовуються загальні норми про переведення працівників на інше місце роботи за їхньою згодою, про зміну істотних умов праці тощо.

Зважаючи на масовість явища релокації бізнесу, доцільно в Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» або в окремому нормативному акті передбачити спеціальні процедури на випадок релокації під впливом економічно небезпечної події. Наприклад, якщо оголошується релокація підприємства, працівникам може надаватися особлива оплачувана додаткова відпустка на переїзд та гарантії збереження робочого місця на час переїзду. Для бізнесів, що переміщуються на постійній основі, варто передбачити положення у колективних договорах про можливість виплати компенсації працівникам (за рахунок роботодавця) на перевезення членів їхніх сімей у зв'язку з релокацією підприємства. Доцільним є також законодавче унормування питання звільнення таких компенсацій від оподаткування. Отже, класифікація релокації дозволяє врахувати людський вимір цього процесу та створює передумови для врахування соціальних аспектів у нормативно-правових актах.

Різні види релокації означають різні податкові наслідки для бізнесу. Якщо компанія тимчасово переїхала і не змінила юридичну адресу, то її податки продовжують надходити до місцевого бюджету громади, з якої відбулося переміщення. Якщо ж підприємство змінило юридичну адресу, надходження податків переходить до місцевого бюджету громади, куди переїхало підприємство. Це впливає на доходи місцевих бюджетів (які й без того нерівномірні внаслідок російсько-української війни). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави» у частині приватизації фактично врахував, що релоковані підприємства потребують швидкого доступу до нових активів, зокрема виробничих площ. Аналогічно, податкове законодавство могло б передбачити, наприклад, податкові канікули з податку на прибуток для підприємств, які перемістилися та інвестують у відбудову виробництва на новому місці. Розуміння масштабу релокації (наскільки значну частину свого потенціалу підприємство переміщує) та її строку (тимчасово чи безстроково) є важливим для таких рішень: для тимчасово переміщених бізнесів доцільно надавати відстрочки зі сплати податків, поки вони не відновлять діяльність; для постійно переміщених – стимулювати здійснення капітальних інвестицій у новому місці.

Подібним чином постає питання і регуляторної політики. Окремі види господарської діяльності підлягають ліцензуванню, яке прив'язане до місця провадження діяльності (наприклад, виробництво алкогольних напоїв, хімічна промисловість тощо). У зв'язку з цим, логічно запитати: чи повинні суб'єкти господарювання отримувати нові ліцензії у разі релокації? Це, безперечно, також виклик для законодавця та нормотворця.

Виходячи з класифікації видів релокації підприємств, доцільно запровадити диференційований підхід до регулювання ліцензійних процедур. Зокрема, у випадку внутрішньої релокації (в межах території України) підприємство має лише повідомити відповідний орган ліцензування про зміну адреси провадження діяльності без необхідності повторного проходження всієї процедури ліцензування. Водночас у разі зовнішньої релокації (за межі України) доцільним є запровадження механізму призупинення дії ліцензії на визначений строк (наприклад, до одного року) зі збереженням за суб'єктом господарювання права на її поновлення у разі відновлення діяльності в Україні.

Таким чином, нормопроєктування у податковій та адміністративно-регуляторній сферах має базуватися на класифікації видів релокації. Це забезпечить гнучкість регуляторних підходів, які відповідатимуть особливостям різних форм переміщення бізнесу, і підвищить ефективність правового регулювання в умовах економічної нестабільності.

Класифікація релокації також корисна при формуванні стратегії економічного відновлення країни. Нині в Україні прийнята Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року, яка серед пріоритетних напрямів проголошує: «забезпечення переміщення підприємств у безпечні регіони для відновлення їх повноцінної роботи шляхом посилення заходів з популяризації програми переміщення, що передбачає державну допомогу (пошук нової локації, перевезення, адаптація на новому місці); розширення переліку областей, до яких можливе переміщення, зокрема включення до переліку центральних регіонів України; поєднання підтримки щодо переміщення з наданням грантів для покриття частини витрат, пов'язаних із початком роботи на новому місці; залучення до фінансування програми переміщення допомоги партнерів з розвитку» [25]. Коли державні органи оцінюють, які моделі релокації спрацювали на практиці, вони можуть закладати відповідні положення до політик: наприклад, розвиток мережі центрів підтримки релокованого бізнесу (що може бути закріплено на рівні окремого рішення Кабінету Міністрів України) для добровільних релокацій; або створення спеціального резервного фонду на випадок примусової евакуації критично важливих підприємств (такий інструмент може бути включений до планів цивільного захисту тощо). Отже, класифікація створює передумови для системного опису проблем та формування шляхів їх вирішення у стратегічних нормативних документах (концепціях, державних програмах, планах дій).

Якщо розглядати питання з методологічного погляду, то класифікація є підґрунтям для формування коректної та послідовної термінології в нормативно-правових актах. Як уже зазначалося, термін «релокація» використовується в офіційних документах, проте вкрай важливо, щоб у законодавстві були чітко визначені дефініції: що саме слід розуміти під «релокацією підприємства», хто вважається «релокованим (переміщеним) підприємством», які існують види релокації. Логічно було б передбачити відповідні положення в Господарському кодексі України, однак на сьогодні він вже втратив чинність. У такому разі альтернативним рішенням може стати прийняття комплексного спеціального закону, наприклад, «Про забезпечення економічної стійкості бізнесу в умовах економічно небезпечних подій» (обґрунтування доцільності такої ініціативи вже наводилося у попередніх авторських публікаціях [26]).

Визначення ключових понять мають спиратися на науково обґрунтовану класифікацію, щоб уникнути плутанини. Наприклад, можна запропонувати закріпити в законі таку норму: *«Релоковане підприємство/підприємство, переміщене під впливом економічно небезпечних подій, – це суб'єкт господарювання, який здійснив повну або часткову релокацію з території, на якій виникли або існує загроза виникнення таких подій, що унеможливають або істотно обмежують провадження господарської діяльності, на іншу територію України з метою її продовження»*. А далі роз'яснення форм: *«повна релокація – ...; часткова релокація – ...»*. Таким чином, класифікація напряму втілюється у нормотворчій техніці, забезпечуючи єдність термінології та правову визначеність. Це підвищує якість законів і підзаконних актів, робить їх більш зрозумілими для бізнесу та правозастосовників.

Отже, зв'язок класифікації з нормопроєктуванням є двостороннім: з одного боку, науково обґрунтована класифікація слугує фундаментом для створення адекватних правових норм, а з іншого – саме в процесі нормотворення висвітлюється потреба розрізняти різні ситуації, що веде до уточнення і розвитку класифікації. У контексті релокації бізнесу класифікація виконує роль своєрідного «мосту» між фактичною практикою переміщення підприємств і правовою системою, яка покликана цю практику врегулювати та впорядкувати.

У рамках підтримки підприємництва в Україні ще до початку повномасштабної війни функціонувала мережа консультаційних центрів «Дія.Бізнес» [27], що реалізується як ініціатива Міністерства цифрової трансформації України спільно з Міністерством економіки України. З початком воєнних дій ці центри адаптували свою діяльність до потреб воєнного часу, зокрема до підтримки релокованих підприємств. Їхня роль полягала в оперативному наданні інформації про можливості переміщення бізнесу, доступні державні або донорські програми підтримки, локальні ініціативи з компенсацій та інфраструктурного сприяння.

Показовим є досвід платформи «Дія.Бізнес», яка з весни 2022 активно взаємодіє з релокованими підприємцями, зокрема у форматі координаційних зустрічей із представниками місцевої влади, інвесторами та бізнес-об'єднаннями. Така взаємодія сприяє інтеграції переміщених компаній у нові регіони, допомагає їм адаптуватися до місцевого ринку та шукати партнерів. За повідомленнями самих учасників платформи, саме через «Дія.Бізнес» підприємці отримували доступ до локальних програм підтримки – зокрема, програм компенсації витрат на оренду приміщень для релокованого бізнесу, запроваджених органами місцевого самоврядування (наприклад, в м. Ужгороді [28] та в ряді інших громад). Йдеться про рішення органів місцевого самоврядування, тобто місцевих рад.

Подібні приклади добровільної релокації малих та середніх підприємств дають підстави зробити висновок, що органи місцевого самоврядування можуть відігравати активну роль у підтримці переміщеного бізнесу не лише на основі політичної волі чи ситуативних рішень, але й у межах власних повноважень, закріплених у статті 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Зокрема, пункти 1, 2, 5 та 7 частини першої цієї статті прямо передбачають право виконавчих комітетів місцевих рад готувати програми розвитку, визначати напрямки розміщення підприємств, координувати їхню участь у розвитку громади, а також використовувати трудові й фінансові ресурси територіальної громади для забезпечення соціально-економічної збалансованості [29].

Відзначимо, що за відсутності спеціального закону, присвяченого питанням релокації бізнесу, чинне законодавство України все ж дозволяє територіальним громадам офіційно та легітимно запроваджувати програми підтримки переміщених суб'єктів господарювання. Втім, реалізація таких програм (створення компенсаційних фондів, надання податкових пільг, впровадження механізмів співфінансування орендної плати тощо) можлива лише за умови перереєстрації підприємства на території відповідної громади.

Висновки. Релокація підприємств у період воєнного стану постає як не лише інструмент збереження економічної активності, а і як маркер інституційної спроможності держави підтримувати суб'єктів господарювання в умовах надзвичайної невизначеності. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що чинне нормативно-правове регулювання в Україні лише фрагментарно охоплює відповідні процеси, не забезпечуючи правової визначеності ані для самих підприємств, ані для органів державної влади, ані для громад, які приймають релоковані бізнеси. Саме тому виникає об'єктивна потреба в інституціоналізації явища релокації на рівні законодавства шляхом запровадження чіткої дефініції релокованого підприємства, узгодженого класифікаційного підходу (повна, часткова, тимчасова релокація), а також спеціального правового режиму для таких суб'єктів господарювання.

Модель правового регулювання має відображати поділ між добровільною, вимушеною релокацією, що відповідає не лише юридичній логіці, а й практиці кризового реагування. Це, своєю чергою, дозволяє визначати відповідні форми підтримки: від інфраструктурного забезпечення та пільгового фінансування до екстрених адміністративних заходів у випадках переміщення критичних підприємств. Аналіз досвіду ініціатив «Дія.Бізнес», практики виконання попередніх рішень Кабінету Міністрів України щодо релокації бізнесу та досліджень свідчить про актуальність формування мережі центрів підтримки релокованого бізнесу в приймаючих регіонах та інтеграції релокації до місцевих стратегій розвитку.

Релокація має розглядатися не лише як тактична відповідь на ризики, а як частина довгострокової політики економічної стійкості. Тому нормопроєктування у цій сфері повинно включати ідентифікацію та аналіз просторової концентрації промислових ризиків, створення правових механізмів реагування на ситуації примусової евакуації підприємств, а також закладення релокаційних сценаріїв до планів цивільного захисту. Окремої уваги потребує розробка правового інструментарію, який би дозволив релокованим підприємствам швидко адаптуватися до нових умов, не втрачаючи доступу до державної підтримки, ліцензій, реєстрацій та публічних послуг.

Отже, ефективне правове регулювання релокації вимагає комплексного підходу, що поєднує нормативну визначеність, інституційну гнучкість і стратегічне бачення. У такому підході релокація розглядається як не лише засіб реагування на безпекові виклики, а як елемент національної моделі стійкості із відповідною законодавчою підтримкою, економічними інструментами та механізмами інтеграції до політики відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Могілевський Л.В. Єдність і диференціація правового регулювання трудових відносин працівників органів внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05; ХНУВС. Харків, 2008. 20 с.
2. Подорожній Є.Ю. Єдність і диференціація правового регулювання реалізації права на працю окремих категорій працівників», *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3(102). С. 81–90. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.3.07>.
3. Сіроха Д.І. Єдність і диференціація правового регулювання припинення повноважень посадових осіб: на прикладі прокурорів, суддів і посадових осіб правоохоронних органів. *Соціальне Право*. 2024. № 4. С. 36–44. DOI: <https://doi.org/10.32751/2617-5967-2024-04-05>.
4. Osipov M. Principles of Legal Regulation and Principles of Law-Making: Concept and a Correlation (April 9, 2012). URL: <https://ssrn.com/abstract=2036855>.
5. Журавель В.О. Система принципів правового регулювання. *Юридична наука*. 2020. № 4(106). Том 2. С. 89–97. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-106-4-2.11>.
6. Підкопай Д.С. Проблема єдності та диференціації внутрішнього трудового розпорядку. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4(91). С. 79–87. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.4.07>.
7. De Witte B., Hanf D., Vos E. *The many faces of differentiation in EU law*. Intersentia nv. 2001. 390 p.
8. Hunt J. Devolution and differentiation: regional variation in EU law. *Legal Studies*. 2010. № 30(3), pp. 421–441. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1748-121X.2010.00164.x>.
9. Kerber W., Budzinski O.. Towards a Differentiated Analysis of Competition of Competition Laws. *Zeitschrift für Wettbewerbsrecht*. 2003. № 4. Vol. 1. pp. 411–448. DOI: <https://doi.org/10.15375/zwer-2003-0402>.
10. Ondrejek P. Introduction: On the Differentiation and Fragmentation of Contemporary Law. In: *Defragmentation of Law: Reconstruction of Contemporary Law as a System*. 2023. P. 1–32. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781839703683.001>.
11. Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2022-%D0%BF>.
12. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 р. № 246–р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text>.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави: Закон України від 28 липня 2022 № 2468-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2468-20#Text>.
14. Єршова Ю.О. Окремі питання законодавчого регулювання релокації суб'єктів господарювання. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія Право*. 2024. № 41. С. 48–56. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2024.41.07>.
15. Єршова Ю.О. Класифікація релокації суб'єктів господарювання через призму нормотворчості. *Журнал східноєвропейського права*. 2025. № 136. С. 81–93. DOI: <https://doi.org/10.71404/2409-6415.136.10>.
16. Regulatory principles: ensuring clear, proportionate and tailored regulation. URL: <https://www.thecityuk.com/our-work/regulatory-principles-ensuring-clear-proportionate-and-tailored-regulation>.
17. Better Regulation. URL: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation_en.

18. The Principle of Proportionality in Regulatory Matters in the Context of the EU Charter of Fundamental Rights. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=609c0a87-0c1f-465c-8a81-eb3cbb58ae94>.
19. Translating a risk-based due diligence approach into law: Background note on Regulatory Developments concerning Due Diligence for Responsible Business Conduct. URL: <https://mneguidelines.oecd.org/translating-a-risk-based-due-diligence-approach-into-law.pdf>.
20. Regulation (EU) 2022/2554 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on digital operational resilience for the financial sector and amending Regulations (EC) No 1060/2009, (EU) No 648/2012, (EU) No 600/2014, (EU) No 909/2014 and (EU) 2016/1011 (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2554/oj/eng>.
21. Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) No 648/2012 Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/575/oj/eng>.
22. Proportionality in financial regulation: where do we go from here? <https://www.bis.org/speeches/sp190508.htm>.
23. Програма релокації підприємств: що потрібно знати бізнесу. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e4f18282-77af-4fdf-8134-ce4403d711f0&title=ProgramaRelokatsiiPidprinstv-SchoPotribnoZnatiBiznesu>.
24. Lavreniuk V., Polishchuk Ye., Kornyluk A., Horbov V., Ivashchenko A. Government response on russian war in Ukraine: Relocating business. *Problems and Perspectives in Management*. 2023. № 21(4). P. 556–576. DOI: [http://10.21511/ppm.21\(4\).2023.42](http://10.21511/ppm.21(4).2023.42).
25. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 № 821-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-%D1%80#Text>.
26. Hudima T.S., Yershova Yu.O., Soshnykov A.O.. Business Resilience Through the Lens of Economically Hazardous Events: the Legal Landscape of Ukraine. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Том 31. №2. С. 187–206. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2024-31-2-187>.
27. Про центри підтримки Дія.Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/center/about>.
28. Релокація бізнесу Дія.Бізнес Ужгород. URL: <https://solotvino-rada.gov.ua/news/1652078556>.
29. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 № 280/97-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.